

Соња Д. ПЕТРОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 16. 1. 2023.
Прихваћен: 22. 2. 2023.

ПОРЕД ТОПЛИЦЕ. ПУТОПИСНЕ БЕЛЕШКЕ ТИХОМИРА Р. ЂОРЂЕВИЋА

Етнографско-путописни списи Тихомира Р. Ђорђевића привлаче пажњу не само као извор научне грађе, него и као дела књижевне и културноисторијске вредности. У раду се разматра дело *Поред Топлице. Путописне белешке* (1896) са становишта избора жанра и нарације (научни, имагинарно-историјски и истраживачки дискурс), и с освртом на методологију етнографског теренског рада.

Кључне речи: Тихомир Р. Ђорђевић, путописне белешке, Топлица.

Од краја 19. века, после српско-турског рата 1877–1878. године, и потом балканских ратова и Првог светског рата, повећано је интересовање за крајеве јужне Србије, Косова и Метохије и Македоније, што је праћено објављивањем великог броја путописа с тог подручја. Ти путописи су тумачени из различитих углова (в. нпр.: Цветановић 2001; Максимовић 2007), између осталог и као историјски и етнографски извори, јер су садржали „добру документациону основу и реалистичан приказ” и представљали „неку врсту предисторије потоње научне историографије” о овој области (Стојанчевић 2003: 5). Мада различите документарне и књижевне вредности, путописна дела објављена крајем 19. и почетком 20. века поставила су стандарде у писању ове врсте путописа и истакла тежњу да се у књижевној форми обједине историјски, документарни и научни подаци.

Међу раним извештачима о јужним крајевима Србије значајно место има Тихомир Р. Ђорђевић (1868–1944), професор Београдског универзитета и члан Српске краљевске академије. У његовом богатом научном опусу, путописне белешке су мање истражено поље и привлаче пажњу не само као извор разноврсне научне грађе, него и с методолошког и литерарног стано-

* sonja.petrovic@fil.bg.ac.rs

вишта. Ране Ђорђевићеве путописне белешке из 1894–1898. обухватиле су доста широко географско подручје, како се види из самих наслова: *Уз Моравицу*, *Уз Турију*, *Блажево*, *На Боденику*, *Поред Топлице*, *Белешке о Властотинцу*, *У Трну*, *Ситније белешке из жичког и студеничког среза*, *Белешке о школским обичајима у пиротском округу за време Турака* и друге. У овим жанровски мешовитим чланцима различитог обима спајају се саопштења и запажања с терена о пределу и људима које је на путовањима сретао, научни подаци и литерарно надахнути одломци. Поменути радови су настали на почетку Ђорђевићеве професорске каријере, када је као ревизор основних школа обилазио јужне српске крајеве. И у каснијим истраживањима Ђорђевић је користио жанр путописних бележака да би описао српске трагове у Горњој Лужици (*У Будишину*, 1902), или пак старине, споменике, гробља, историју насеља, обичаје и начин живота како Срба, тако и других етничких заједница (*Валакоње*, 1905; *Кроз наше Румуне*, 1906; *Незнано гробље у Жагубици*, 1908; *Белешке о Србима у околини Пеште*, 1911; *Извештај Др. Тих. Р. Ђорђевића о свом путовању по Звижду*, 1911. и др.).

Путописне белешке *Поред Топлице* (Ђорђевић 1896) су закружено и развијено документарно-уметничко дело које се одликује научном и литерарном вредношћу. Повезане су с другим његовим путописима о јужној Србији, на које он и упућује у овом делу и у извесном смислу предвиђа да се ти чланци читају као повезани сегменти јединствене интертекстуалне мреже.

У избору жанра Ђорђевић се могао угледати на већ постојећу традицију путописа блиску етнографским и документарним текстовима. Оваква дела писали су управо аутори на које се он позива у путописним белешкама: Стојан Новаковић, Милан Ђ. Милићевић, Владимир Карић, Мита Ракић, Бранислав Нушић и др. Разлози због којих је Ђорђевић изабрао форму путописних бележака могу се потражити најпре у могућностима које пружају тематски опсег самог жанра и прилагодљива природа путописног дискурса. Како је у литератури примећено, путопис је хибридан, флуидан жанр с много лица који се током свог дугог трајања успешно прилагођавао разноврсним захтевима својих аутора и поетикама одговарајућих стилских епоха, изражавајући потребе сензибилитета и времена у коме је настајао. Слободанка Пековић указује на неухватљивост и специфичност путописа: у њему се „не могу издвојити јасне црте одређеног жанра у чистом облику”, што доприноси да се он користи „као фолклорни, географски, историјски, политички, картографски, етнографски, аутобиографски и ини текст, а још више као историја свакодневног живота, и помагало и омиљена разонода у путничкој пракси образованих кругова” (2001: 13–14). Тежња да се изнесу лична искуства и запажања о крајевима кроз које путници пролазе приближава путопис мемоарским и документарним жанровима какви су нпр. писма и дневници, чије приповедне форме путопис потенцијално може да обједини. Путописним оквиром могу да се на „мимикричан начин (...) покривају научна, етнографска, геолошка и слична истраживања” (Пековић 2001: 13), а у исто време задржава се слобода да се изнесу субјективни утисци и судови.

Ђорђевићев избор жанра путописних бележака може се објаснити и композиционим и тематским разлозима. Лабава структура путописа чини се да је најбоље одговарала ауторовој идеји о мозаичкој организацији текста и повезивању различитих утисака и садржаја. Таква форма је омогућила да се повежу непосредна запажања о људима и збивањима, извештаји о споменицима и остацима материјалне и духовне културе, описи предела, субјективни искази и рефлексије родољубиве природе прожете указивањем на континуитет и дисконтинуитет српске историје. Поднасловом „путописне белешке” Ђорђевић указује да естетска функција није примарна као што је то у књижевном путопису. Да је Ђорђевић путопис сматрао литерарним делом, а путописне белешке скромнијом, мешовитом формом која дозвољава да се научна и културноисторијска грађа комбинује с уметничким изразом, може се закључити из његовог приказа књиге Бранислава Нушића *Крај обала Охридскога језера, белешке из 1892. године*. Путописне белешке су прикладан начин да се саопште прелиминарна истраживања која треба да подстакну озбиљне научне студије – „довољно је да нам оне укажу обиље предмета за испитивање, а озбиљне студије после тога да не изостану” (Ђорђевић 1895: 15).

Прикупљање теренске грађе на основу које је Тихомир Ђорђевић писао своје студије био је важан део његовог рада. Мирко Барјактаревић (1953: 257) је Ђорђевићеве теренске и путописне радове сврстао у исту групу, истакавши тиме етнографску садржину његових путописа. У етнологији путопис има значајно место и као жанр (етнографско писање) и као концепт (откривање и описивање Другог), а путовање као облик теренског рада једна је од темељних етнолошких идеја. Путовање су једни видели као могућност за стварање новог методолошког приступа, начин да се кабинетском раду супротстави теренски рад, док су му други порицали значај сматрајући да оно доноси само напоре и узалудне трошкове, јер „истине које тражимо тако далеко, добијају вредност тек кад се ослободе те јаловине” (Леви-Строс 1999: 7). Теренски истраживач поступа слично путописцу: осврће се на своје субјективне доживљаје и утиске о средини у коју је дошао, води дневничке белешке, говори о тешкоћама и изазовима теренског рада. У дескрипцији предмета истраживања и у тумачењу појава такође се користе путописни елементи. Путописни дискурс у етнологији указује на искуствено и субјективно – истраживач не само да посматра и тумачи него и учествује у теренском раду. Отуд комбиновање субјективног и научно-објективног посматрања омогућава „шири дијапазон (...) виђења и сагледавања наших свакодневица”, а активно учешће етнолога доноси „комплексност истраживачких поступака и метода рада” (Нишкановић 2001: 239). Имајући речено у виду, Ђорђевићев избор путописних бележака испоставља се као оправдан и користан не само са становишта прикупљања грађе, него и на методолошком и наративном плану.

Дело *Поред Топлице* (Ђорђевић 1896) садржи реконструкцију путничких бележака које су настале током ауторовог обиласка школа јуна 1895. године. Ђорђевић је пошао 30. маја из Врања, стигао железницом до Лесковца, а одатле је на колима кренуо ка Прокупљу. Прва белешка датирана је 1. јуна

у Александрову, а затим га је пут водио преко села Велике Плане (код Мешине) ка Прокупљу, где је стигао 8. јуна. Следећа белешка из Житорађе, датирана 13. јуна, садржи опис ауторовог обилазак неколико села у којима је прегледао школе, да би се вратио у Прокупље 18. јуна. Наредне дане искористио је да посети неколико села на Пасјачи. Следи белешка од 22. јуна из Куршумлије, затим кратка посета селу Блажево, одакле се вратио 25. јуна. Последња белешка датирана је у Прокупљу 26. јуна, а путопис је, како је назначено, завршен у Алексинцу 1895. године.

На садржинском плану, дело садржи врло разноврстан материјал. С једнаком пажњом и трудом Тихомир Ђорђевић се задржава код црква и запуштених црквених, рачунава записе са споменика и живописа, разгледа старе рукописне књиге и саопштава одломке (поред осталог, апокрифне молитве и басме). Од саговорника добија разна обавештења о постанку и насељавању села, говори о правцима миграција, српским породицама и арнаутским фисовима; преноси недавну усмену историју о освајању Прокупља, као и причања из живота о арнаутским нападима на куће досељеника и крађи стоке. Даје живе портрете свештеника и учитеља; распитује се о порезима које су сељаци плаћали у турско време и називима разних мера; обавештава се о микротопонимима и упоређује их с називима уписаним на географским картама; износи запажања о начину живота, хигијени, менталитету становништва. За фолклористе су посебно занимљиви записи предања: о змији троглавки у Облачинском језеру, Јерининим или самовилским откосима, Мари крчмарици, посестрими Марка Краљевића, Јанковој клисури и Јанковом камену, Блачком језеру, Стеви Васојевићу и многим другима; затим причања о проклетствима, култним местима и лековитим водама, копању блага, маџурским, цидовским и латинским гробљима. Значајни су помени о живој народној традицији, нпр. о певању уз гусле код Арнаута или постављању колевке на гроб умрлог малог детета.

Ђорђевићево приповедање у путописним белешкама карактерише складан распоред одељака различитих дискурса и регистара. Могу се препознати, условно речено, научни дискурс, тј. историјско-етнографска објашњења с навођењем конкретних извора; имагинарно-историјски дискурс у облику евокација прошлости, који је местимично поетизован и вођен националном идејом; и истраживачки дискурс, који обухвата разна непосредна запажања с терена и коментаре о тешкоћама с којима се аутор сусретао.

Научни дискурс преовлађује у делу и укључује саопштења о географским, културноисторијским и етнографским особеностима Топлице. Описи су систематични, у складу с оним што је аутору на располагању, и доносе низ података о археолошким остацима, црквама, материјалној култури, насељима, становништву, усменој традицији. Увиди у материјалне остатке и запажања с терена се износе прецизно и проверавају у изворима и литератури. Рецимо, у опису села Мекиша комбинују се одељци о дотадашњим пореским обавезама сачињени на основу причања сељака (плаћање агама и спахијама) и о параспуру и кесиму, о којима је Ђорђевић знао из Новаковићевог *Села*, па се распитивао какво значење му придају мештани. Оваква

разлагања се допуњују различитим објашњењима, исправкама и допунама из литературе.

Научни дискурс се повремено прекида имагинарно-историјским одељцима који представљају пројекције у прошлост. Ђорђевићев поглед је упрт у „остатке старог доба” и он настоји да препозна дух прошлости у рељефу и руинама. У уводном делу путописа, у средишту пажње приповедача је мрежа путева која се посматра дијакхронијски, као платформа за панорамску скицу некадашњег живота на тлу Топлице. Кратак географски план подручја испресецан је евокацијама историјске прошлости, а циљ свог рада аутор представља сликом из археолошког домена: „подићи плашт од земље и завирити под његово тешко покривало” (1896: 15). Али, трагови су затрвени и треба их реконструисати: „Нити је сад лако наћи сведоке прошлости, нити је сад тако zgodно одредити по њима оно, што у старини беше и знано и јасно” – јер „старо је било престало” (1896: 15). Дух прошлости који писац евоцира може се разумети као вид идентитета, односно виталности културног сећања чији битан део чине успомене на српску средњовековну државу. Ишчезавање завичајног колективног сећања је последица насељавања опустелог топличког краја становништвом из других крајева: „Поред Топлице је сад сам досељеник, који замени Арнаутина на том месту, па је и њему све ново и непознато” (1896: 15).

Доба процвата и успона Топлице у средњем веку представљено је искорак у имагинарни путопис. Ђорђевић дочарава златно доба слободе нижући замишљене призоре у којима се запајају типични обрасци средњовековне културе. Он погледом тражи места „где су гозбе биле, где се војска на бој спремала, где су били мегдани и витешке игре, у којима је многи јунак окушао своју снагу, опробао своју моћ; тражи места, где су непријатељи на град нападали и т. д.” (1896: 16). Овај приказ обликован је готово формулативно, према описима идеализоване уметничке стварности из епских народних песама. Писац се присно обраћа читаоцу уводећи га у измаштани свет преко препознатљиве епске лексике. Чини му се да „градско поље оживљује и сија сјајем силне госпоштине, а ти не знаш, у шта ћеш пре погледати: или у јунаке, или у коње, или у светло, бојно оружје, или у дела која ти витезови пред очи изводе”, и „ношени честољубљем, купају се у зноју и напору, а њихове коње спадају пене беле и кржаве” (1896: 16). Блиставу свечаност затим смењује приказ мутних дана и припрема војника за рат, уз лупање бубњева и одјекивање рогова и бојних труба. Контраст некад – сад развија се као главни топос овог сегмента.

У дескриптивне и медитативне пасаже Ђорђевић је интерполирао и неколико стихова из народних песама (1896: 17) и поезије Ђуре Јакшића и Јове Илића (1896: 19, 90) како би поетизовао исказ и обојио нарацију свечаним или носталгичним тоном. Понегде има романтичарски интониране реторике мотивисане искреним родољубљем – нпр. испред Немањиног храма Светог Николе Ђорђевић узнесено кличе: „Боже мој, какве осећаје буди овај велики неми траг, који се пркосећи времену одржа, да се знаде е је царовано!” (1896: 71). Аутор не крије своју задивљеност природом која га оставља без речи,

али у њему буди и страх (1896: 89, 91). Он се с тугом опрашта од места која није могао да посети (1896: 92, 99), или се радује што му се остварила жеља да упозна пределе Топлице. У Куршумлији пишчев аутобиографски исказ има исповедан тон: „Још од детињства вукла ме је жеља, да видим најновије крајеве наше отаџбине” (1896: 69). А затим се открива и патриотска мотивација путовања. Ђорђевић пише да га је Куршумлија привлачила тиме што је колевка националне историје. Она се налази „на месту, за које су везане силне успомене из прошлости наше, те горах од живе жеље: да посетим места где Немања зидаше красне задужбине, где се Топлица и Косаница, чија имена буде успомене на два побратима, састају и љубе, па приљубљене као једна, теку у Мораву; да видим места где је некад Лазарева Србија Косову журила, да га крвљу својом напоји ’за крст часни и слободу златну’; да видим места где се наша крв у последњим ратовима за обновљење ’крста и слободе’ обилно пролила. (...) Та места, кад их само у мислима прелетиш, освежавају у теби и старо сјајно доба и крв у којој потону, али не потавне” (1896: 69).

Емфатични пасажии ове врсте, различити од иначе уравнотеженог научног дискурса који одликује дела Тихомира Ђорђевића, нису били ретки у путописима његових савременика. Проучаваоци су запазили „феномен претераног патриотизма”, који се код низа писаца исте генерације (Исидора Секулић, Милош Црњански, Растко Петровић, Станислав Винавер) преобратио у осећање „култа националне снаге”, повезаног с витализмом и „идејом о култури неговања националне снаге” (Пековић 2001: 20). Код Тихомира Ђорђевића такође је реч о идеализовању славне прошлости као битног чиниоца у конструисању националног идентитета и симболичком утврђивању територијалних граница Србије. Управо историја, у значењу стварања и неговања култа прошлости као извора слика о „славним подухватима предака” и „некадашњој моћи нације”, уз мит и народну традицију, представљала је ослонац у стварању „меморије нације” (Макуљевић 2006: 74). Помињање значајних битака и личности националне историје, и подсећање на жртве поднесене у ратовима за ослобођење Србије и водеће националне идеје и идеале, чине саставни део активног креирања националног идентитета. У том смислу и путописна дела у којима се представљају новоослобођени крајеви Србије учествовала су на свој начин у изградњи националног идентитета, подупирала државотворна стремљења и имала образовну и васпитну улогу. Функција путописа била је, поред осталог, да упознају читаоце с историјом, културом, етнографијом и традицијом нових крајева и помогну им да их замисле, али и да подстакну да се новоослобођене области, са свим њиховим разликама, непознаницама и специфичностима, прихвате као саставни део нације – „замишљене заједнице”, будући да је „историјска територија, односно домовина” једно од основних обележја националног идентитета (Смит 2010: 29).

Посматрано са естетског становишта, медитативна и лирска места с израженим патриотским набојем у путопису *Поред Топлице* у језичком погледу данас звуче патинирано. Док је у тим сегментима Ђорђевићев говор емоционалан, искрен и присан, каткад носталгичан, у описима материјалних

остатака и савремених прилика преовладава озбиљан и рационалан научни тон, с критичким запажањима, прецизним објашњењима и утемељеним и опрезно изреченим претпоставкама. Презентоване различите научне и културноисторијске грађе, језгровити описи свакодневице и свечано-узвишене евокације старине складно су распоређени у целину. Било да се ови дискурси посматрају као „двојство нарације и дескрипције” (Прат 1986: 35) или смењивање „динамичко-приповедних и статичко-описних пасажа” (Харбсмајер 1997: 220), успели описи и уверљиво приказивање збивања показују да је аутор брижљиво водио рачуна о естетским и стилским димензијама дела. Ваља напоменути да је Ђорђевићево литерарно надахнуће повезано с његовим рано испољеним књижевним даром. Мање је познато да је био три пута награђиван за своје студентске књижевне радове, а пре него што је објављен путопис *Поред Топлице*, штампана су му два литерарна покушаја под псеудонимом „Рајић” (*Из детињства, сличица*, Јавор, 1893, 11 и 12; *Дедин гроб*, Браство, 1894, 6). Јелена Скерлић Ћоровић сведочи да је Ђорђевић био одличан познавалац књижевности и да је његово мишљење било цењено у стручним круговима: „У Поповићевом Друштву за српски језик и књижевност Тика Ђорђевић био је главни ослонац. Било да сам држи предавање или да учествује у дискусији, он је саслушаван с највећом пажњом јер је увек било вредно чути га. Знање му је било тако обилно да је редовно могао узети реч и поводом радова из области њему удаљених, и то без икаквих записа и подсетника, сасвим неочекивано. Његове примедбе су вазда биле оправдане, а допуне обилате и нове. Усредсређен на свој посао, вредан и скроман, он је, по свој прилици, упркос свему задовољан проживео живот, јер је чист потомак некадашњих градитеља, нашао свој начин да одужи свој дуг” (2014: 242).

Трећи тип дискурса – непосредна ауторова запажања с терена – додирује се с научним дискурсом, а има и поетички значај. Ђорђевић на више места описује окружење, тешкоће на које наилази и занимљивим коментарима осветљава истраживачки контекст. Аутор се у оваквим ситуацијама испољава као очевидац на путовању, што му омогућава да контролише меру искуства коју ће представити читаоцима – а ове црте савремени проучаваоци сматрају битном одликом поезике путописа (Јовићевић 2001: 72–73).

Тихомир Ђорђевић више пута констатује недостатак извора услед ненасељености Топлице. Крајеви кроз које пролази су „ванпутни”, мртви, а месно становништво ништа не зна о прошлости овог краја. Историјски гледано, становништво топличког краја претрпело је корените промене после турских освајања. Јаке миграционе струје су ишле у оба смера још од 16. и 17. века, посебно у време Велике сеобе Срба, да би почетком 18. века био завршен процес расељавања Срба и досељавања Арнаута. После ослобођења и Берлинског конгреса 1878, на овом подручју дошло је до изразитог мешања домаћих колониста из разних крајева у процесу „котла за претапање”, што се одразило на континуитет и облике културног памћења. Ђорђевић примећује велику запустелост и оскудне остатке ранијих култура. Садашњи становници Топлице, како запажа, нису заменили староседеоце, Римљане и средњове-

ковне српске господаре чији се ретки културни трагови и остаци могу наћи, него „онога ко је то порушио и гледао да му и последњи траг уништи; да би са трагом nestало и последњег подсећаја на правог господара, чију стечевину уграби; јер би га траг подсећао на отмицу, на онога чије је, и можда још на што!” (1896: 17). После ослобођења, колонисти су у Топлицу донели властите обичаје и културне традиције, док су старинци претрпели процесе асимилације и етничке мимикрије, па су неке стариначке традиције заборављене или потиснуте (Николић-Стојанчевић 1985: 127–138). Ђорђевић напомиње да је било случајева да су Арнаути српским досељеницима откривали трагове старијих српских насеобина или стара црквишта (1896: 31, 59), као и да су неки Арнаути још памтили, па и одржавали старе српске обичаје из периода пре поарнаућивања, нпр. славу (1896: 34–36).

Ђорђевићеве напомене које се тичу теренског рада и процеса истраживања посебно су занимљиве и најављују његове потоње напоре да унапреди методологију теренског рада и изради упитнике за сакупљање различите грађе. Оне осветљавају контекст истраживања и доприносе изградњи стандарда теренског рада, чему је он иначе посвећивао много труда. У Топлици је Ђорђевић био добро припремљен да поставља питања, али одговоре је мало ко знао. О разним темама саговорници „ништа не знајаху причати” („нико не умеде да ми каже”, „не знају што се тако зове” и сл.), или су му говорили: „Без Бога и без гусала ништа ти, господине, не умемо казати” (1896: 32, 48). Распитивао се за народна казивања, али је био опрезан и критичан ако је требало да их размотри као извор: „Иако народ овде казује своје старо становање, том се казивању не може велика пажња поклонити” (1896: 54–55). Трагајући за археолошким остацима, уверио се да мештани не разумеју њихов значај и упозорио да ће због великог немара баштина нестати, и апеловао да се она заштити и сачува. Нпр. видео је да сељаци ваде и разносе камење из Главшинске Чуке до те мере да ће локалитет опустети. Писао је и о томе да сељаци прекопавају археолошка налазишта у потрази за благом, а због суревњивости крију од свакога, па и од Ђорђевића, споменике с натписом бојећи се да их он не затражи „из какве користи” или да ће умети да с натписа прочита где има скривеног блага (1896: 49, 57–58).

Током путовања Ђорђевић запажа рђаво стање путева, сиромаштво народа, ненасељене и необделане пределе, па и такав очајан изглед села где мештани „ни воћку, око чађавих и у сваком погледу јадних кућерака, нису хтели да заседе” (1896: 59). Сведочи да је био изложен разним опасностима. Док се успињао уз Пасјачу, густа магла је обавила све, „и чини ти се да се пењеш на облак”; „на неким си местима над провалијом, у коју не смеш ни да погледаш, кожа ти се најези” (1896: 66). А пошто се дуже од два сата спуштао низ планину, ноге су му клецале док је најзад, „после пребијања испод изукрштаних грана од великих и густих букава, после непријатних скокова преко потока”, сишао у Бучинску реку (1896: 68). Спомине да се уз леву обалу Топлице није могло мирно проћи од разбојника Арнаута, где су чак и „деца арнаутска из успутних села излазила на друм, и каменицама нападала на мирне путнике” (1896: 69). Духовито и с иронијом описује како се

кроз опасне арнаутске крајеве запутио у Блажево у пратњи наоружаних пандура и средњих чиновника, а он сам од оружја имао је само цепни перорез: „Помишљао сам: у слободној Србији, па оволика мука, да се прегледа успех једне сеоске основне школе у срезу косаничком!” (1896: 80). Ризично је било и у Блацу, где су га упозорили да због епидемије сифилиса не једе и не пије воду, али је осетио страшну глад: „Морао сам што јести, иначе ће се, чињаше ми се, издахнути”. Пошто су га уверили да зараза јењава, усудио се да оде у кафану. Рекао је пандуру да се постара да судови буду чисти, па је „неисказано добро” ручао: „Шта буде нека буде, не може се борити с природом, трбух хоће ручка, не пита за заразу” (1896: 42).

Путописне белешке *Поред Топлице* Тихомира Ђорђевића имале су, у време кад су писане, информативну, образовну, васпитну и националну улогу. Данас, кад путопис „постаје чинилац у препознавању и стицању идентитета” (Пековић 2001: 26), овај спис није само извор разноврсне грађе и сведок свога времена, етнографски, културноисторијски и књижевни споменик, него живо дело у коме се препознају разнолики дискурси и димензије културних процеса који су савременој у постдисциплинарној хуманистици веома актуелни.

ЛИТЕРАТУРА

- Барјактаревих 1953: М. Барјактаревих, Д-р Тих. Р. Ђорђевић и његов рад, Београд: *Гласник Етнографског музеја* 16, 256–261.
- Ђорђевић 1895: Т. Р. Ђорђевић, Бранислав Нушић, Крај обала Охридскога језера, белешке из 1892. године (Београд, 1894), Сарајево: *Босанска вила* X/1, 14–15.
- Ђорђевић 1896: Т. Р. Ђорђевић, Поред Топлице. Путописне белешке, Београд: *Братство* VII, 14–103.
- Јовићевић 2001: Т. Јовићевић, Литерарност и паралитерарна функција путописних текстова у српској периодици, у: С. Пековић (ур.), *Књига о путопису. Зборник радова*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 71–78.
- Леви-Строс 1999: К. Levi-Stros, *Tužni tropi*. Prev. S. Miletić. Beograd: Zepther Book World.
- Максимовић 2007: Г. Максимовић, *Искусство и доживљај. Српске књижевне студије 19. вијека*. Београд: Филип Вишњић.
- Макуљевић 2006: Н. Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку. Систем европске и српске визуелне културе у служби нације*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Николић-Стојанчевић 1985: В. Николић-Стојанчевић, *Топлица. Етнички процеси и традиционална култура*, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Нишкановић 2001: М. Нишкановић, Путописно у етнолошким истраживањима, у: С. Пековић (ур.), *Књига о путопису. Зборник радова*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 235–240.

- Пековић 2001: С. Пековић, Путопис – условљеност жанра, у: С. Пековић, *Књига о путопису. Зборник радова*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 11–26.
- Прат 1986: М. L. Pratt, *Fieldwork in Common Places*. У: J. Clifford and G. E. Marcus, *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, CA: University of California Press, 27–50.
- Скерлић Ђоровић 2014: Ј. Скерлић Ђоровић, *Живот међу људима: мемоарски записи*. Прир. З. Хаџић. Нови Сад: Академска књига.
- Смит 2010: А. D. Smit, *Nacionalni identitet*, Prev. S. Ђорђевић. Drugo izdanje. Београд: Библиотека XX век.
- Стојанчевић 2003: В. Стојанчевић, Српска историографија у проучавањима југоисточне Србије од ослобођења до почетка 20. века. Лесковац: *Лесковачки зборник* XLIII, 5–14.
- Харбсмајер 1997: М. Harbsmeier, *Spontaneous Ethnographies: Towards a Social History of Travellers' Tales*, *Studies in Travel Writing* 1/1, 216–238.
- Цветановић 2001: В. Цветановић (ур.), *Књижевност Старе и Јужне Србије до Другог светског рата. Зборник радова 3. Драма и путописи*. Београд: Институт за књижевност и уметност, Балканолошки институт САНУ.

Sonja D. Petrović

PORED TOPLICE. PUTOPISNE BELEŠKE BY TIHOMIR R. GEORGEVITCH

(Summary)

Tihomir R. Georgevitch's ethnographic travelogues attract attention not only as a scientific source, but as works of literary and cultural-historical value as well. The paper examines Georgevitch's piece *Pored Toplice. Putopisne beleške (Along Toplica. Travel Notes)* (1896) from the aspect of genre and narration (an academic, imaginary-historical and research discourse is distinguished), and with reference to the methodology of ethnographic fieldwork.

Keywords: Tihomir R. Georgevitch, ethnographic travelogues, Toplica.